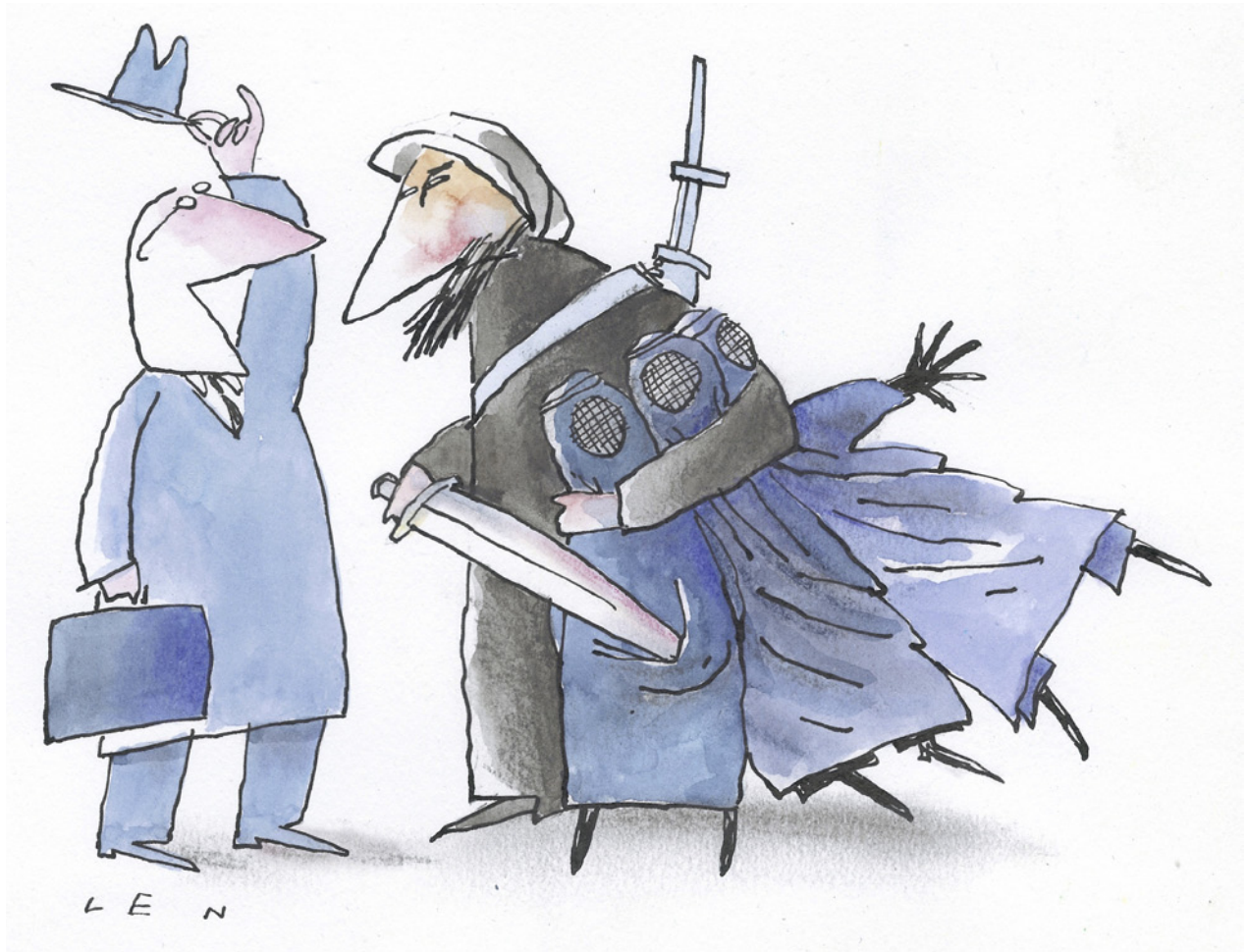

Vredesspiraal

jaargang 17 / nummer 4 / december 2021

Special:

Afghanistan laat ons niet los

Nikolaos van Dam

"Twintig jaar zinloze
oorlog; was te voorzien"

Mirjam Grandia

"Politici, wees niet
naïef over geweld"

Leren van Afghanistan

Geweldloze manieren
voor rechtvaardige vrede

5

12

18

- 3** Henk van Andel en Piet Vliegthart
Leren van Afghanistan
- Yosé Höhne-Sparborth
- 5** **Column: Het was wraak!**
- Leen van den Herik
- 6** **Pleisterplaatsen: Stilte en ontmoeting in Casella**
- Jan Schaake en Harry Pals
- 8** **"Politici, wees niet naïef over geweld!"**
- Mark Akkerman
- 11** **Column: Kassa voor de wapenindustrie**
- Nikolaos van Dam
- 12** **"Twintig jaar zinloze oorlog, het was te voorzien"**
- Yosé Höhne-Sparborth
- 15** **Irak en 'ons' kijken**
- Jan Schaake
- 16** **Geen vrede zonder gerechtigheid**
- Bram Grandia
- 18** **Amerika's eeuwige strijd tegen het kwaad**
- Yosé Höhne-Sparborth
- 21** **Column: NOS-beelden en geheugenverlies**
- Jan Schaake
- 22** **Denken over veiligheid na Afghanistan**
- 24** **Toespraak Barbara Lee / Verder lezen**
- 25** **Vredesnieuws**
- Margreet Hogeterp
- 26** **Talen naar Vrede: Steen van Geduld**
- 27** **Agenda**
- Wisława Szymborska
- 28** **Einde en begin**

Vredesspiraal is het kwartaalblad van Kerk en Vrede, de landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid. De naam 'Vredesspiraal' is mede in het kader van een 'war on terror', met een (nog steeds) voortgaande geweldsspiraal, als tegenhanger gekozen om de weg de andere kant op te wijzen. Het alom heersende geloof in geweld – ook binnen de kerken nog niet overwonnen – moet weerlegd en ontzenuwd worden.

Redactie

Mark Akkerman, Héleen Broekema,
Rob van Essen, Leen van den Herik, Margreet
Hogeterp (hoofdredacteur), Jorrit van Loenen.

Kerk en Vrede

Kerk en Vrede is een landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

Abonnement

Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of donateur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een *abonnement* op *Vredesspiraal* en een aantal keren per jaar een ledenbrief. Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar. Losse nummers € 3,- excl. porto.

Adres

Kerk en Vrede, t.a.v. Vredesspiraal
Postbus 1528, 3500 BM Utrecht
tel. (030) 23 166 66, secretariaat@kerkenvrede.nl
Redactie: hogeterpg@gmail.com
www.kerkenvrede.nl
facebook.com/kerkenvrede
twitter.com/kerkenvrede
IBAN: NL15 ASNB 0904 9553 11

Illustraties

Tenzij anders vermeld: ©Kerk en Vrede
Cover: Len Munnik

Vormgeving Circade, Zwolle
Druk Slimdruk, Leeuwarden

4x per jaar het laatste
vredesnieuws ontvangen?
Word lid of abonnee!

Leren van Afghanistan

Afghanistan is het zoveelste voorbeeld van een militaire missie die uitloopt op een complete mislukking. Hoe kunnen we hier van leren? Wat is er voor nodig om ons, als samenleving, te doen inzien dat militair ingrijpen geen oplossingen biedt?

Henk van Andel
Piet Vliegenthart
beiden lid van
de Theologische
Werkgroep

We kennen het scenario. De Verenigde Staten zien een vijand. De zoveelste 'as van het kwaad'. Willen belangen veiligstellen, vergelden of macht tonen. Dat gaat nogal eens buiten de VN om. Bondgenoten gevraagd om te volgen. Nederland doet mee, een brave leerling in de klas. De mooie doelen (veiligheid, bescherming van waarden, democratie) worden in Den Haag nog beter verkocht: welzijn van mensen daar, opbouw, scholing. Beloften die geheid stuk lopen op de aanpak met militair geweld. Ze lopen stuk op een totaal gebrek aan kennis van dat bepaalde volk, met vernietigende bombardementen en wapenleveranties als 'oplossing'. De zogenaamde missie loopt uit op een ramp, een complete mislukking. In de politieke debatten wordt aan elkaar of aan anderen de schuld gegeven. Soms wordt met pijn en moeite spijt betuigd: niet goed ingeschat, was goed bedoeld, hoezo falen? Toch maar een parlementaire of andere commissie (van wijzen!). Er komt een stevig rapport, met scherpe kritiek en aanbevelingen. Het 'krijgt onze politieke aan-

dacht'. Vervolgens gaat het hardleers op naar de volgende ingreep. Met alle geweld volgehouden dat het toch ook goed was. Zo blijft militair ingrijpen verkocht worden. Ook na Afghanistan?

Verbijstering

Opnieuw zijn wij vanuit Kerk en Vrede verbijsterd. Over wat er twintig jaar in Afghanistan gebeurde. Vooral op menselijk vlak, afgezien van de gigantische uitgaven (winst voor wie?). Niet gehinderd door het gebrek aan kennis van het ingewikkelde en bewogen verhaal van dit volk. Alles en iedereen op de ene hoop gegooid van 'terrorisme': Al-Qaida, Taliban, IS. Vergelding voor de aanslag op de Twin Towers wordt met man en macht over een heel volk uitgegoten. Na een al lange geschiedenis van overweldiging door brute overmacht. Waardoor ook gematigde of menslievende krachten in eenzelfde harnas worden gejaagd. Door vernedering, vernietiging, angst, haat.

Een volk blijft achter met mijnenvelden aan traumatische ervaringen. Bedrogen door mooie woorden, leugenachtige propaganda die werkelijke beweegredenen moet verhullen: vergelding, belangen grootkapitaal, wapenlobby om het vernietigende tuig af te zetten. Verbijsterend is hoe ook Nederland als brave bondgenoot in deze stroom van geweld en propaganda meeloopt, om uiteindelijk mee bakzeil te moeten halen. Tiental-

Van begin af aan was Kerk en Vrede betrokken bij het protest tegen de oorlog in Afghanistan.

len Afghaanse medewerkers worden vervolgens aan hun lot overgelaten: door te laat inzicht en een hardvochtig gebakkelei over 'vluchtelingenstromen' die gestopt moeten worden.

Protest

Was er dan niet gewaarschuwd? Jazeker, al van begin af aan. *Kerk en Vrede* liet zich niet onbetuigd en was in 2001 trekker in het protest tegen de oorlog in Afghanistan. Er werd een grote demonstratie georganiseerd en ook een hoorzitting (die de TV haalde). Ook was het betrokken bij het initiatief van het Platform tegen de Nieuwe Oorlog in 2001 en van de coalitie Troepen Terug uit Afghanistan. Op 20 oktober 2001 schreef Koen Koch (1945-2012) in *Trouw* zijn column 'Heb de moed te stoppen'. Zijn eerste zin: 'Het is altijd makkelijker om met een oorlog te beginnen dan om ermee op te houden.' Voor het winnend beëindigen van een oorlog is bij aanvang een helder geformuleerd politiek doel nodig en een aanwijsbare vijand, schreef hij. Maar waar zit die vijand? 'De plegers van de aanslag op de Twin Towers hebben jarenlang als brave burgers in westerse landen gewoond. Hun collega's, die zich op soortgelijke acties voorbereiden, zullen zich op soortgelijke wijze hebben verschooten. In Afghanistan zullen zij zich zeker niet bevinden.' Hij wees erop dat er ook ambitieuzer doelstellingen waren 'die tegelijk de mogelijkheid van falen vergroten'. Zoals een Afghaanse regering 'die de weg naar democratie inslaat'.

Er was ook de inbreng van journalisten die de mythes ontrafelden. Zoals over het waarborgen van de rechten van vrouwen in dit zo lang getergde land. Met grote bewondering voor de vrouwen zelf die voor ruimte knokten, als het ging om scholing, vorming, gelijke rechten voor vrouwen én mannen. Daarbij ondersteund door ngo's die te goeder trouw aan die beweging steun wilden geven. Maar de eenzijdige en harde militaire aanpak diende dit doel niet. Die aanpak stond het bereiken daarvan juist in de weg door hooghartige kortzichtigheid.

Onmacht

Dit alles kan bij vredesactivisten al snel gevoelens van onmacht oproepen. Want hoe vaak liep een zogenaamde 'missie' niet uit op een ramp? Hoe kun je als vredesbeweging opgewassen zijn tegen dat 'heilige' geloof dat conflicten slechts oplosbaar zijn middels geweldsingrepen? Terwijl juist grove belangen achter dat geweld conflicten versterken of ook veroorzaken. Wanneer zal de politieke wereld door zoveel schade en schande eindelijk wijzer worden? En wanneer zullen 'wij' als samenleving leren om niet meer te geloven in propa-

ganda en media met hun doodge 'one story' over veiligheid. Als veiligheid niet gepaard gaat met rechtvaardigheid en met diep respect voor mensen en hun cultuur, geschiedenis, verlangens, eigen inzichten, blijft vrede ver te zoeken.

Kritisch en alert

In deze *Vredesspiraal* proberen wij inzicht te geven in een andere analyse en uitzicht te bieden op geweldloze manieren om aan rechtvaardige vrede gestalte te geven.

Dit alles is geen ver-van-mijn-bed-show. *Kerk en Vrede* is samen met andere vredesorganisaties betrokken bij het internationale project dat onder de titel 'Veiligheid, hoe dan?' zoekt naar andere wegen als het gaat om veiligheid en vrede. Beoogd wordt een transitie van militaire veiligheid naar civiele veiligheid per 2040.

Een lange adem is en blijft nodig, schouder aan schouder met andere vredesorganisaties. Goed analyseren, telkens opnieuw. Kritisch en alert op valkuilen en dwaalwegen. Staan in een traditie waarin alle geloof in geweld is afgezworen.

Over deze special

Deze special van *Vredesspiraal* is voorbereid door de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*. Daarin bijgestaan door Jan Schaake en Mark Akkerman, waarvoor dank! Zij behoorden in 2001 namens *Kerk en Vrede* tot de oprichters van het reeds genoemde Platform tegen de Nieuwe Oorlog en vormden daar jarenlang het secretariaat van. In deze special wordt het oor ook te luisteren gelegd bij mensen die niet zo vaak aan het woord komen in het blad van een pacifistische vredesorganisatie, te weten een diplomaat en een militair. Dat gebeurt in de overtuiging dat het de moeite loont ook hun stem te horen. Mogelijk wordt er als vervolg op deze special een bijeenkomst gehouden om met elkaar in gesprek te gaan over het thema van dit nummer. ◀

Duizelingwekkende statistieken

Eén ding is zeker: 20 jaar buitenlandse militaire aanwezigheid in Afghanistan trok een zware wissel op ons allemaal. Niet alleen financieel - zo investeerden alleen de VS al 2,4 triljoen dollar - maar ook op menselijk vlak. Het artikel in *The Washington Post* vatte dit samen in enkele bloedstollende statistieken: meer dan 50.000 doden onder burgers, 66.000 Afghaanse militairen en politieagenten, 3500 buitenlandse militairen (25 Nederlanders), en 500 vermoorde hulpverleners en journalisten. Daarnaast tienduizenden gewonden en getraumatiseerden. **Bron: Bas Bijlsma, Trouw 4-9-2021.**

Het was wraak!

Over Afghanistan horen we momenteel veel. In het publieke debat sluipt een ernstige leugen binnen: men spreekt voortdurend over een 'mislukte missie'. Zelfs vredeswerkers nemen het spraakgebruik over dat 'de Amerikanen' (en Nederland dus ook) democratie en vrouwenrechten wilden bevorderen in Afghanistan.

Om twee redenen is het belangrijk dat we als gelovigen niet meedoen aan deze geschiedvervalsing. Ten eerste: Bij het volk dat het wordt aangedaan wekt geschiedvervalsing een gevoel van ontkenning en vernedering die agressie kan opwekken die ooit tot nieuwe conflicten kan leiden.

Wraak als motivatie

Maar daarnaast geldt als tweede vooral: de Amerikanen trokken naar Afghanistan nadat er een korte 'oorlog' binnen hun eigen grenzen was gevoerd, namelijk de aanslag op de Twintowers, door Osama bin Laden georganiseerd. De hele wereld (lees: de VN) gaf de Amerikanen de ruimte om die oorlog in Afghanistan te beginnen uit wraak. Wraak was de motivatie en

de inzet. Die werd twintig jaar lang doorgezet! Op een volk dat weinig van doen had met die Osama, die uit Saoedi-Arabië kwam.

Zeer ernstig is, dat een 'christelijke' wereld puur uit wraak een oorlog ontketende in de moslimwereld. De kern van ons geloven gaat om verzoenen. Boven-dien riep Bush dat hij namens God optrad; God werd zeer misbruikt. Bijna nog ernstiger is, dat diezelfde 'christelijke' wereld achteraf haar boosaardige daad niet meer wil kennen, maar leugenachtig roept dat ze toch zulke goede bedoelingen had.

Ken je geschiedenis

Wat meer vrede in onze wereld: VS, Nederland, Afghanistan, Irak of waar ook, vergt allereerst dat oorlogvoerende landen bereid zijn hun geschiedenis te kennen, oprecht te benoemen, en uit de werkelijk gemaakte fouten te willen leren. 'Hun zonden inzien' en zichzelf corrigeren. 'Wraak nemen' verscherpt conflicten. Geschiedvervalsing zoals rond Afghanistan legt de loper uit voor een toekomst van meer geweld.

Yosé Höhne-Sparborth

projectmedewerkster bij *Kerk en Vrede*

Casella: huis voor stilte en ontmoeting

Naast het Franse Taizé en het Schotse Iona zijn er nog tal van andere 'pleisterplaatsen' voor vrede, gerechtigheid en behoud van de schepping, waar mensen die op zoek zijn naar innerlijke rust voor kortere of langere tijd terecht kunnen voor meditatie en bezinning. Deze keer aandacht voor kloostergemeenschap Casella in het Gooi, ter hoogte van Hilversum.

Leen
van den Herik

Casella is een kloostergemeenschap die bestaat uit een kerngroep van drie zusters augustinessen en jonge mensen die voor een bepaalde periode met ze meeleven. De gemeenschap is gericht op stilte, gebed en gastvrijheid. Centraal staat het liefdevol samenleven in relatie met elkaar en met God. De gemeenschap biedt een open huis op een inspirerende plek in de Hilversumse bossen voor jonge mensen die op zoek zijn naar stilte en ontmoeting.

Missie

Augustijnse waarden als gastvrijheid, vriendschap en gebed staan centraal. De gemeenschap is altijd gericht geweest op de vragen en behoeften van mensen om hen heen en wil mensen nabij zijn:

Agnieke:
"Ik ken geen andere kerk of kapel met zo'n duidelijke verbinding met de natuur."

er 'zijn' en de ander 'laten zijn'. Oftewel: 'Daarvoor zijn jullie samengekomen: om één van hart en ziel te leven naar God toe' (Augustinus). Met het klooster wil Casella voor jonge mensen een huisje langs de weg zijn. Een plaats op aarde waar je je welkom weet op de weg door het leven. Het gastenverblijf biedt plaats aan mensen tussen de 18 en 35 jaar die zoekend zijn in hun gelovig leven, met alle vragen en twijfels die daarbij horen.

Vieringen

De laagdrempelige, oecumenische gebedsvieringen vormen de grond van de gemeenschap. Over de drempel van de gebedsruimte zijn de aanwezigen één in stilte en het zoeken naar woorden voor het geheim onder het menselijk bestaan. De vieringen bieden gelegenheid tot ontmoeting tussen de zusters en de gasten. Daarom wordt van de gasten gevraagd om minimaal 1 keer per dag deel te nemen aan een viering.

De gebedsruimte ligt centraal op het terrein, gebouwd op de plaats van de oude schuur. Symbolisch gezien van groot belang: namelijk tussen de boerderij van de gasten en het woonhuis van de leefgemeenschap in. Het is de plaats van ontmoeting met elkaar, met de stilte, met God. Er wordt veel aandacht besteed aan deze ruimte. Niet omdat God een huis nodig heeft, maar omdat wij een huis nodig hebben waar Gods naam ter sprake kan komen.

Samen vieren: één van de zusters bereidt de viering voor. Er is geen voorganger, de aanwezigen worden uitgenodigd om samen de viering mee te dragen. Bij aanvang van iedere viering wordt het olielampje van Taizé aangestoken. Iets van de sfeer van vertrouwen en blijheid die Taizé kenmerkt is daardoor ook hier te proeven. De vieringen zijn open voor alle leeftijden.

Inspiratieplek voor vredesactivisten

Dit centraal gelegen klooster is zeker ook een mooie inspiratieplek om met andere vredesactivisten uit kerk of parochie nadere bezinningsbijeenkomsten te organiseren. Meer weten? Kijk op www.casella.nl.

Casella, een plek voor jongeren die zoekend zijn in hun gelovig leven.

Pleisterplaatsen Actueel

Aankomende activiteiten:

23-25 december: Kerst beleven met Casella

Samen met de leefgemeenschap beleef je de tijd van duisternis naar licht.

Tijd: 17:00 - 15:00 uur.

28 januari 2022: Taizé-viering

Elke vierde vrijdag van de maand is er bij Casella een ontmoeting in de stijl van Taizé (zie voor uitzonderingen de agenda op de website).

Tijd: 18.00-20.45 uur.

9 februari: Bijbelmeditatie: Hoe spreekt de tekst van de bijbel mij nu aan!

Een overdenking van een stuk tekst uit de bijbel op een creatieve manier.

Tijd: 19.00-21.15 uur.

Op adem komen

Recente gasten bij Casella waren de vriendinnen Agnieke en Rosanne, beiden 28 jaar oud, die dit jaar een weekend op het klooster doorbrachten. Agnieke: "Vorig jaar waren we ook al een aantal dagen samen naar Casella gegaan en dit was ons beiden zo goed bevallen dat we heel graag nog eens terug wilden komen. Gelukkig voor ons was er ook dit jaar weer een plek voor ons."

Agnieke was al vaker naar Castella geweest en had Rosanne daarover verteld. Zo was het idee ontstaan om samen te gaan. Waar Agnieke voor het eerst over Casella hoorde, weet ze niet meer zo goed, maar ze denkt via de studentenkerk in Nijmegen. Agnieke: "De eerste keer dat ik erheen ging, een jaar of vijf geleden, ging ik in mijn eentje. Ik was toen na een roerige tijd erg toe aan rust: een plek om tot stilstand te komen en te reflecteren op de weg die ik gegaan was en de weg die ik wilde gaan. Direct bij het welkom door een van de zusters voelde het al als een weldadige plek en dat voelt nog steeds elke keer zo."

Als je als individu naar Casella komt, kun je meedoen aan de vieringen die in de kapel van de zusters worden gehouden. Het enige andere vaste programma-onderdeel is de warme lunch, die bereid wordt door de zusters of een van hun vrijwilligers en die altijd weer verrukkelijk is. De rest van de tijd kun je naar eigen inzicht invullen: wandelen in de mooie omgeving, stil zijn in hun 'stille-huisje', muziek luisteren in hun kapel, lezen, iets creatiefs doen, een vuurtje stoken in hun vuurkuil 's avonds, het labyrint in de tuin lopen, bijslapen. Ik werk altijd graag een beetje mee in de moestuin van de zusters, maar dat is absoluut niet verplicht."

Gastvrijheid, ruimte en natuur

Twee dingen die Agnieke 'typisch' aan Casella vindt, zijn de liefdevolle gastvrijheid van de zusters en de ruimte en de natuur. "Er staat altijd een vers klein boeketje naast je bed", vertelt Agnieke. Je naam hangt op een bordje naast de deur van je slaapkamer, de zusters zijn altijd heel vriendelijk. Wat een geschenk om zo welkom te zijn op een plek, zonder dat er iets terugverwacht wordt. Wat betreft de ruimte en de natuur: Casella ligt op een open plek in de bossen en zowel de leefruimtes als de kapel hebben enorme ramen om van al dat prachtigs te genieten. Ook hier staan altijd mooie bossen bloemen, meestal uit de eigen tuin. Ik ken geen andere kerk of kapel met zo'n duidelijke verbinding met de natuur. Het is natuurlijk heel persoonlijk, maar ik vind het zelf makkelijker om me te verbinden met God als de natuur dichtbij is, en daarom houd ik zo van de kapel van de zusters."

"Ik ben ook naar Iona en Taizé geweest en denk dat het grootste verschil met Casella voor mij is dat de eerste twee meer over ontmoeting en gemeenschap gaan. Casella voelt meer als een plek om tot rust te komen en is minder gefocust op het zoeken naar en vinden van de ander. Ook de afstand is natuurlijk een groot verschil! Casella is zo dicht bij huis in vergelijking met de andere plekken. Eigenlijk verwachtte ik wel kritische opmerkingen van anderen over de kerk dat ik naar Casella ben gegaan: wat moet een jong mens nu in een klooster? Maar mensen zijn veel minder negatief bevooroordeeld dan ik steeds denk. De meesten zijn vooral geïnteresseerd en helemaal niet afkeurend." ◀

“Politici, wees niet naïef over geweld!”

De Amerikaanse president Joe Biden is eerlijk: hij trok de pijnlijke conclusie dat de VS en haar bondgenoten geen democratie in Afghanistan konden brengen. Dat zegt Mirjam Grandia die als luitenant-kolonel verbonden is aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie in Breda, het opleidingsinstituut voor officieren van het Nederlandse leger. We spreken haar voor *Vredesspiraal* als het eerste stof van het overhaaste vertrek van de buitenlandse troepen uit Afghanistan net is neergedaald.

Jan Schaake
en Harry Pals
respectievelijk
vredesactivist
en lid van de
Theologische
Werkgroep

Mirjam Grandia is als luitenant-kolonel betrokken bij het project ‘Militaire diplomatie’ dat onder andere een doorlopende leerlijn Militaire Diplomatie ontwikkelt waarin nadruk wordt gelegd op competenties als interculturele sensitiviteit en communicatieve vaardigheden. Die zijn van groot belang voor militairen die over de hele wereld ingezet worden. De training is onderdeel van een beleid dat inzet op conflictpreventie: conflicten vroegtijdig aanpakken en voorkomen dat ze een gewelddadig karakter krijgen. Goed communiceren heeft natuurlijk ook te maken met enige kennis van de achtergronden van de betrokkenen in het conflict. Uit de in de vorige *Vredesspiraal* besproken boeken van journalisten en uitgezonden militairen begrepen we dat het daar wel eens aan ontbrak. Mirjam ontkent dat: er was wel degelijk een analyse gemaakt van de situatie, met zicht op de verschillende groeperingen en onderlinge spanningen. Hoe daar in de praktijk mee gewerkt is, is natuurlijk iets anders. En vooral bij de politici in Den Haag overheerste het versimpelde beeld van een Afghaanse bevolking die bevrijd moest worden van de Taliban.

Een opbouwmissie?

In die beeldvorming zijn ook steeds gevechtsacties en wederopbouw tegenover elkaar gezet. Volgens Mirjam heeft vooral de politieke oppositie, die kritisch stond tegenover de uitzending, de nadruk gelegd op het karakter van een opbouwmissie, om vervolgens bij berichten over gevechtshandelingen kritische vragen te stellen.

Mirjam benadrukt: “Defensie wist altijd wel dat

beide nodig was, militair optreden en wederopbouw. Dat is ook duidelijk aangegeven in de artikel-100-brief, waarmee het kabinet de missie naar Uruzgan aan de Tweede Kamer voorlegde. In de latere beeldvorming is de aanduiding ‘opbouwmissie’ gaan overheersen. Zo’n beeld wil de politiek graag zien, en ook wij als burgers vinden dat fijn. Het beeld past bij onze moraal. Er zit ook iets van morele superioriteit achter. Dat wij het beter zouden doen dan de Amerikanen: die vechten alleen maar, terwijl wij opbouwen. Het opbouw-karakter van de missie is om opportunistische redenen later wel benadrukt. In Nederland heerst sowieso de neiging om de inzet van ons leger te rooskleurig voor te stellen. En vroeg of laat breekt dat op. Bij de uitgezonden militairen, omdat ze op onbegrip stuiten over de aard van de missie, maar ook bij de nationale verwerking ervan.”

Naïeve politici

In 2015 promoveerde Mirjam aan de Universiteit Leiden op het (politieke) besluitvormingsproces dat leidde tot de uitzending, in 2006, van Nederlandse militairen naar de Afghaanse provincie Uruzgan. Vanuit haar onderzoek concludeerde zij dat de politiek zich nauwelijks heeft beziggehouden met het *waarom* van de missie, maar vooral en tot in detail met het *hoe*. “De politiek nam geen echte verantwoordelijkheid voor de uitzending, voor de verreikende beslissing om een gewelddadig middel in te zetten. Er is vaak te weinig aandacht voor de concrete situatie waarin bijvoorbeeld piloten en pelotonscommandanten werken. De politiek zou zich beter moeten realiseren dat de inzet van militaire middelen altijd slachtoffers maakt. Politici geloven – meer dan militairen – in het oplossend vermogen van geweld. Ze denken hierover gemakkelijker dan militairen, die weten wel dat er geen ‘schone’ oorlog is; zo moet een militaire ingreep dan ook niet verkocht worden. De politiek moet hierin niet naïef zijn.”

Symboolpolitiek

“In de Tweede Kamer worden nu kritische vragen gesteld over de Slag om Chora in 2007 en de burgerslachtoffers die daarbij gemaakt zijn. Er

wordt gedaan alsof het leger buiten haar boekje ging, maar die hele operatie was binnen de kaders van het geweldgebruik waar de Kamer bij haar feitelijke instemming met deze missie ook mee akkoord is gegaan. Dat er nu kritische vragen worden gesteld, wijst er op dat de Kamer zich toen dus niet realiseerde waarmee ze akkoord ging. Als je niet wilt dat jouw militairen een dergelijke veldslag leveren, dan moet je geen militairen uitzenden. Dat in Nederland het beeld heerst dat een oorlog zonder burgerslachtoffers mogelijk is, heeft hier ook alles mee te maken.”

Eerder deed Mirjam onderzoek naar wat zij omschrijft als ‘organized hypocrisy’ in het politieke beleid: symboolpolitiek, waarin je iets wenselijks zegt te willen doen, maar daar niet de benodigde middelen voor beschikbaar stelt, zodat je uiteindelijk bijdrage iets anders is dan je zegt te gaan doen.

Prestigeschade

Hoe zit het met de belangen die meespelen bij de beslissing om militairen uit te zenden? We noemen bondgenoten, binnenlandse politiek, de wens van soldaten om op uitzending te mogen... Mirjam: “Partijpolitieke overwegingen spelen een belangrijke rol in de besluitvorming, bleek uit mijn onderzoek. Natuurlijk spelen ook de belangen van Nederland in het buitenland mee, ook economische. Je wilt je verantwoordelijkheid nemen als bondgenoot binnen de NAVO, want anders verlies je je positie; niet meedoen levert prestigeschade op. En dat prestige had natuurlijk al een deuk opgelopen door de gebeurtenissen in Srebrenica. In mijn onderzoek naar de besluitvorming heb ik uit gesprekken met betrokkenen geconcludeerd dat die NAVO-verplichtingen en de mogelijkheid die zich in Zuid-Afghanistan voordeden om internationaal te laten zien waar onze krijgsmacht toe in staat was, doorslaggevend waren. Niet de vredesopbouw in Afghanistan; dat argument werd pas later benadrukt. Het was beter geweest om dat van begin af aan duidelijk te zeggen en dat te blijven doen in de evaluatie nu. Dan was de missie ook achteraf beter uit te leggen geweest.”

Politiek plichtsverzuim

Het leidt bij ons tot de vraag of politici voorbij kunnen gaan aan wat de NAVO wil? Mirjam lacht.

“Uiteindelijk is het altijd nog de politiek die ja of nee kan zeggen. Ja, het was de NAVO die in 2001 zelf aan de VS heeft aangeboden om in Afghanistan mee te gaan doen. Dat was nodig om het eigen bestaan te legitimeren, na afloop van de Koude Oorlog. En ja, het idee om een rol te gaan spelen in Zuid-Afghanistan kwam vanuit de defensietop. Maar het is laf om ons te verschuilen achter de NAVO die ons min of meer zou dwingen om mee te doen en ook het argument van een rijdende trein waar we niet meer van af kunnen springen is geen excuus. Natuurlijk wilden ook Nederlandse generaals graag meedoen, maar die hebben echt niet zoveel macht dat ze hun zin kunnen doordrukken. Het is de politiek die beslist. En het is een vorm van plichtsverzuim, als de politiek niet zelf alle voors en tegens van zo'n missie benoemt en tegen elkaar afweegt. De politiek moet zelf tot een weloverwogen beslissing komen, ook al is er druk van buitenaf.”

Luitenant-kolonel
Mirjam Grandia:
“Politici geloven
– meer dan mili-
tair – in het
oplossend ver-
mogen van
geweld.”

Gevechtsmissies worden in de beeldvorming opbouwmissies.

Neoliberaaal vredesideaal

“We hebben in Nederland teveel het beeld gehad dat onze soldaten als bevrijders in Afghanistan onthaald zouden worden. Zo zagen we onszelf. We hebben onvoldoende beseft dat het veel ingewikkelder lag in dat land. Ik zie daarachter de arrogantie van een liberaal vredesideaal, waarmee we vanuit het westen onze manier van samenleven aan de rest van de wereld willen opleggen. We hebben het idee dat iedereen dat in grote vreugde en dankbaarheid van ons overneemt. En vervolgens zijn we verbaasd wanneer dat niet zo is en delen van de bevolking zich hier tegen verzetten. En die zetten we vervolgens neer als (neo-)Taliban of als terroristen. Alle missies in Afghanistan zijn uitgevoerd in het kader van de bestrijding van het internationaal terrorisme. Dat stond ook steeds boven alle Kamerbrieven over Afghanistan. Maar de claim dat de aanwezigheid van westerse troepen in Afghanistan zou leiden tot een afname van terrorisme is nooit bewezen.”

Strijdtoneel versus Haagse realiteit

Wat zou Mirjam als militair de politiek willen voorhouden, bij wijze van evaluatie? “Verdiep je in wat een leger kan en niet kan of zou moeten doen. Onderken de spanning tussen de Haagse realiteit en de realiteit op het strijdtoneel. Beseft je verantwoordelijkheid, wanneer je een beroep doet op de inzet van militairen. En verder: ik ben wel eens bang dat we het goede moment voor introspec-

tie, na een buitenlandmissie, voorbij laten gaan. Maar ik blijf hopen dat we echt iets leren van alle evaluaties, als politici de neiging zouden kunnen onderdrukken om niet vooral hun eigen straatje schoon te willen vegen.”

Zou een onafhankelijk onderzoek over het besluit naar Afghanistan te gaan zinvol zijn? “Ja misschien, maar waar leidt dat toe? Werkt dat door? Ik krijg van Defensie alle ruimte om mijn kritische bevindingen uit te werken en te presenteren, ook binnen de legertop en het ministerie. Ik geef verder ook colleges over mijn bevindingen binnen verschillende opleidingen van de Nederlandse Defensie Academie.”

Niet verbitterd, wel realistisch

Hoe zit het – ook na de desillusie na twintig jaar Afghanistan – met de idealen waarmee ze begon als militair; is Mirjam niet cynisch geworden? “Ik ben persoonlijk als militair niet echt gedesillusioneerd door onze inzet in Zuid-Afghanistan. Natuurlijk, voor de ouders van de 25 omgekomen Nederlandse militairen is het vreselijk en er zullen ook uitgezonden militairen zijn bij wie de terugkeer van de Taliban de vraag oproept of het dan allemaal voor niets is geweest. Voor mij ligt dat anders. Ik heb er heel veel geleerd dat ik nu weer kan onderwijzen. En ik geloof ook echt dat we – op kleine schaal – een verschil hebben kunnen maken bij mensen, dat blijft. Het idee dat je vanuit die paar kleine inktvlekken in verschillende provincies in Afghanistan het hele land had kunnen veranderen was natuurlijk nooit realistisch. Mijn idealen heb ik nog steeds. Ik beleef het zo dat we nog steeds een verschil kunnen maken als leger, en dat ik daarin een rol kan spelen. Ik ben niet cynisch, niet verbitterd, eerder realistisch. Dat heeft alles te maken met de ruimte die ik kreeg om met mijn onderzoek een bijdrage aan een betere civiel-militaire besluitvorming te leveren. Ik ben wel eens bang dat er binnen het leger niets verandert, maar ik strijd wel voor de verandering die ik nodig vind. Als insider kun je echt wat, en dat voorkomt dat je cynisch wordt.” ◀

Een bewerking van het proefschrift van Mirjam Grandia verscheen in april 2021 onder de titel ‘Inescapable Entrapments’ bij Leiden University Press (zie: www.lup.nl/product/inescapable-entrapments).

Kassa voor de wapenindustrie

Als er één ding duidelijk wordt uit de artikelen in deze Vredesspiraal, is het wel dat twintig jaar oorlog en bezetting in Afghanistan eigenlijk niemand iets heeft opgeleverd. Het zal geen verrassing zijn dat de wapenindustrie hier een uitzondering op vormt. Wapenbedrijven profiteerden rijkelijk van de meer dan twee biljoen dollar die aan deze oorlog werd uitgegeven. De vijf grootste Amerikaanse wapenbedrijven zagen hun aandelenkoersen sinds 2001 bijna vertienvoudigen, 58 procent hoger dan de gemiddelde koersstijging voor de 500 grootste beursgenoteerde bedrijven.

Dat de wapenindustrie profiteert van oorlog zal niemand verbazen. De Afghanistan-inval vormde echter ook het startsein voor een aantal specifieke ontwikkelingen die zich in de jaren daarna verder ontwikkeld hebben en nieuwe markten en winstmogelijkheden voor die industrie opgeleverd hebben.

Permanente oorlog

De 'War on Terror' die met de inval in Afghanistan werd ingezet heeft zich vertaald in een permanente oorlog, die ook na de terugtrekking uit dat land voortgezet wordt. Soms in de vorm van vrij klassieke invallen en bezettingen, zoals ook die van Irak, maar vaak ook door middel van kleinschaliger operaties, zoals inzet van *special forces* en drone-aanvallen. De militaire industrie ontwikkelde en ontwikkelt een heel scala aan nieuwe technologieën, zoals drones en andere autonome systemen, die hiervoor de middelen leveren.

Daarnaast worden westerse wapenleveranties aan autoritaire regimes steeds vaker goed gepraat met een beroep op hun rol in de aanpak van terrorisme. Eind 2020 liet de Franse president Macron al weten geen boodschap te hebben aan de mensenrechtensituatie in Egypte als het gaat om het voortzetten van grootschalige wapenexporten naar deze bondgenoot tegen terrorisme.

Privatisering oorlogsvoering

De inval in Afghanistan versnelde ook in hoog tempo het concept van privatisering van oorlogsvoering. De betrokkenheid van private bedrijven beperkt zich inmiddels al lang niet meer tot het leveren van middelen voor oorlog en bezetting. Beveiliging, bewaking, intelligence, advisering en allerlei logistieke diensten

zijn in handen van een bloeiende industrie gelegd. Dit heeft onder meer grote gevolgen voor transparantie en aansprakelijkheid, toch al geen leidende waarden als het op militaire inzet aankomt. Op sommige momenten waren er meer door de VS ingehuurde *private contractors* dan Amerikaanse militairen in Afghanistan aan het werk.

Dit beperkt zich niet tot de VS. Denk ook aan de Nederlandse krijgsmacht die het Israëlische wapenbedrijf Aerostar inhuurde voor het uitvoeren van dronevluchten.

Angst voor vluchtelingen

De inval in Afghanistan was tenslotte niet de enige reactie op 9/11 die voor de wapenindustrie voordelig uitpakte. Tegelijkertijd begon de opbouw van een uitgebreid systeem voor binnenlandse veiligheid en grensbewaking. Veelal dezelfde grote wapenbedrijven doken ook direct in deze snel groeiende markten, aangevuld met talloze nieuwe specialistische ondernemingen op allerlei vlakken van cybersecurity tot (biometrische) surveillancetechnologie.

Daarmee kunnen ze nu hun voordeel weer doen: de snelle machtsovername van de Taliban in Afghanistan leidde in Europa tot grote angst voor meer vluchtelingen die deze richting op komen en daarmee tot de roep om nieuwe muren en verdere militarisering van grenzen. De politiek wil de slachtoffers van twintig jaar falend beleid vooral buiten de deur houden. Voor de wapenindustrie betekent dat: nogmaals aan hun elende verdienen.

Mark Akkerman

De levering van drones en andere autonome systemen leveren de wapenindustrie veel geld op.

Het was te voorzien

Wie de geschiedenis van Afghanistan kent, had de militaire ramp, waar twintig jaar zinloze oorlog toe heeft geleid, kunnen zien aankomen. De VS hadden er dan ook beter aan gedaan om in 2001 met de Taliban te onderhandelen, toen deze zich hadden overgegeven en waren uitgeschakeld. Immers: beter een mislukte dialoog dan een mislukte oorlog.

Nikolaos van Dam

Nederlandse
historicus en
voormalig
diplomaat

Na de Al Qaida-aanvallen van 9/11 in de Verenigde Staten was de Amerikaanse interventie in Afghanistan in 2001 geheel gerechtvaardigd. Amerika was immers aangevallen. Maar toen Bin Laden en zijn Al Qaida in december van datzelfde jaar in Afghanistan militair waren uitgeschakeld, hadden de Verenigde Staten zich beter militair kunnen terugtrekken, want hun doel was – binnen het kader van de mogelijkheden van dat moment – in principe bereikt. De Taliban hadden zich zelfs overgegeven en wilden met de VS onderhandelen. Maar dat aanbod werd resoluut afgeslagen door de Amerikaanse minister van Defensie Rumsfeld. De Nederlandse journaliste Bette Dam heeft daar als eerste over gerapporteerd: de leider van de Taliban had tegenover de nieuwe president van Afghanistan Karzai bekend gemaakt 'dat zijn strijders niet meer wilden vechten en beloofde dat zij hun wapens zouden inleveren. (...) Karzai zelf maakte de overgave van de Taliban die dag via een aantal internationale kranten bekend. Van Karzai

Twintig jaar
War on Terror
heeft honderd-
denduizenden
onschuldige
burgerdoden
gekost.

mochten moellah Omar en de andere Talibanleiders "gaan in waardigheid". Gevangen Talibanstrijders zouden, conform de Geneefse Conventies, worden vrijgelaten (...).

Karzai vertelde jaren later (aan Bette Dam) dat hij een paar uur na de bekendmaking door een woedende Rumsfeld werd gebeld met de opdracht de afspraken met de Taliban in de openbaarheid te herroepen. De Taliban en moellah Omar waren voor de Verenigde Staten een even grote vijand als Al Qaida, aldus Rumsfeld. Zonder veel verzet gaf Karzai gehoor aan deze opdracht. (...) Karzai's beslissing over de amnestie voor moellah Omar en zijn strijders verdwenen uit beeld."

Trend gezet

Daarmee was de Amerikaanse oorlogstrend voor de daaropvolgende twintig jaar gezet. De door president George W. Bush ingezette *War on Terror* heeft uiteindelijk gezorgd voor alleen nog maar meer terreur, en het Amerikaanse optreden heeft honderdduizenden onschuldige burgerdoden gekost. Bij mijn weten is geen enkele Amerikaanse president daar ooit serieus voor ter verantwoording geroepen. Democratisch gekozen leiders van bevriende landen kunnen zich in de Westerse publieke opinie nu eenmaal gemakkelijker ongestraft oorlogsmisdaden permitteren dan dictators en straatarme landen.

Bloedige nederlaag

Het is mijn stellige overtuiging dat de Amerikanen veel beter hadden kunnen gaan onderhandelen met de Taliban. Maar president Bush en minister van Defensie Rumsfeld peinsden daar niet over. Zij dachten de Taliban met gemak te kunnen verslaan. Het begrip 'asymmetrische oorlogsvoering', waarbij een militair-technisch superieure partij als de VS het onderspit kan delven tegenover een tegenstander (als de Taliban) met veel minder geavanceerde middelen, was toen nog nauwelijks doorgedrongen. De kans van slagen voor vreedzame diplomatie was in zo'n gemilitariseerd landschap nihil. Niet omdat er geen positieve resultaten mogelijk zouden zijn geweest, maar omdat de Amerikanen dit gewoonweg niet wilden. Voor het accepteren van onderhandelingen met de Taliban hadden de VS eerst twintig jaar bloedige oorlog nodig, gepaard gaand met het uitzicht op een militaire nederlaag.

Onderhandelen met de Taliban was een betere strategie geweest.

Diplomatieke kanalen openhouden

De stelling blijft gerechtvaardigd dat je beter een mislukte dialoog en mislukte vredesonderhandelingen kunt hebben dan een mislukte oorlog. Daar zijn voldoende voorbeelden van, zoals de oorlogen in Irak, Libië, Syrië en Jemen, waar militaire interventies alleen maar meer schade hebben aangericht, met honderdduizenden doden, miljoenen vluchtelingen en vernietiging.

Bij zo'n conflict is het openhouden van diplomatieke kanalen van essentieel belang. In het Westen bestaat de neiging om de nieuwe Taliban-regering (van september 2021) niet te erkennen in de hoop (of naïeve veronderstelling) daarmee de nodige druk te kunnen uitoefenen om veranderingen te forceren in het nieuwe Taliban-beleid. Of zoals de Europese Unie doet: wel contact onderhouden, maar nog geen diplomatieke erkenning als aan bepaalde voorwaarden niet is voldaan. Maar als de Talibanleiders zouden moeten kiezen tussen het tevreden stellen van het Westen en het verwezenlijken van de wereldvisie van hun militaire strijders, zullen zij altijd de voorkeur geven aan dat laatste. Ook zullen zij prioriteit geven aan het consolideren van de macht.

Intern-politieke overwegingen

Het niet willen onderhouden van diplomatieke betrekkingen wordt bij democratieën vaak ingegeven door intern-politieke overwegingen, en leidt bij conflicten meestal tot negatieve resultaten. Het verbreken van deze betrekkingen is veel gemakkelijker dan het herstellen ervan. Want voor dat laatste is een politieke beslissing nodig die intern-politiek vaak gevoelig ligt, omdat dan achteraf moet worden toegegeven dat de betrekkingen toch maar beter niet hadden kunnen worden verbroken. Baten diplomatieke betrekkingen niet, dan schaden ze ook niet.

Halfblind interveniëren

Hoewel de Al Qaida-aanval van 9/11 duidelijk een keerpunt teweeg heeft gebracht in de geschiedenis van Afghanistan, gaat deze natuurlijk veel verder terug. Sinds mensenheugenis is in dit ruige land al sprake van buitenlandse interventies en bezettingen: van Alexander de Grote en Genghis Khan, tot de interventies van Perzen, Britten, Russen, Amerikanen en anderen. Ze vormen onderdeel van een eeuwenlange strijd om dit Centraal-Aziatische gebied. Vrijwel al die buitenlandse militaire interventies hebben met elkaar gemeen dat ze zijn mislukt en resulteerden in veel bloedvergieten, destructie en menselijk leed. Blijkbaar hebben de buitenlandse politici die de afgelopen twintig jaar bij Afghanistan betrokken zijn geweest van al deze voorafgaande mislukkingen nauwelijks iets geleerd. De Afghaanse bevolking is het slachtoffer geworden van deze buitenlandse interventies.

Velen die zich met het hedendaagse Afghanistan bemoeien kennen het land nauwelijks en geven zich (mede daardoor) onvoldoende rekenschap van de sterk bepalende constanten van dit gebied, zoals zijn woeste geografie met diepe geïsoleerde valleien, sterke etnische diversiteit, tribalisme, culturele verschillen en conservatisme. Er zijn maar weinig buitenlanders die het Pashtu en/of Dari beheersen, waardoor er altijd sprake is van een grote afhankelijkheid van Afghaanse tolken. Zonder kennis van de landstaal loop je toch een beetje halfblind rond.

Nikolaos van Dam

Nikolaos van Dam was ambassadeur in Irak, Egypte, Turkije, Duitsland, Indonesië en Syriëgezant. Hij is de auteur van onder meer *Granaten en minaretten. Een diplomaat op zoek naar vrede in de Arabische en islamitische wereld* (Prometheus, 2020).

Misbruik Amerikaanse militairen

De Britse Afghanistankenner Mike Martin heeft in zijn gedetailleerde studie over de oorlog in de provincie Helmand aangetoond dat vele interveniërende buitenstaanders maar weinig begrepen van de ware motieven van de lokale Afghanen, en dat het interveniëren in de lokale politiek zonder de nodige kennis van zaken, het conflict alleen nog maar verergerde. Lokale Afghaanse leiders hebben niet zelden misbruik gemaakt van nietsvermoedende Amerikaanse militairen en andere buitenlandse partijen om met hun hulp hun persoonlijke conflicten met plaatselijke rivalen te beslechten.² Volgens de Franse geograaf Fabrice Balanche wordt vanuit het Westen vaak getracht om persoonlijkheden op te sporen die als lokale actoren kunnen worden beschouwd, ook via het internet. Deze personen spreken meestal Engels en hebben vele volgers. Maar het zijn vaak ook mensen die tot een elite behoren die soms nogal ver af staat van de plaatselijke conservatieve realiteit.³

Aanval op onze waarden?

De Nederlandse minister van Defensie, Ank Bijleveld, memoreerde in haar toespraak op 11 september 2021, dat de Verenigde Staten twintig jaar tevoren hard waren getroffen door terroristische aanslagen. Dat was correct. Wat echter niet klopte was dat deze aanslagen bedoeld waren als een aanval op 'waarden waar wij in Nederland ook voor staan: vrede, vrijheid en veiligheid'. De minister volgde hiermee de propagandistische 'narratieven' van achtereenvolgende Amerikaanse presidenten.

In werkelijkheid waren de aanslagen immers niet zozeer gericht op 'onze Westerse waarden' als wel tegen het Amerikaanse buitenlandse beleid. De Amerikaanse Defense Science Board Task Force heeft in 2004 op verzoek van president Bush een studie uitgebracht over wat toch de oorzaak vormde voor 'waarom zij (d.w.z. de Amerikanen) ons haten'. Een van de hoofdconclusies van het rapport was dat de moslims niet 'onze vrijheid haten', maar ons beleid. De overweldigende meerderheid uit zijn bezwaren tegen wat zij zien als eenzijdige steun voor Israël en tegen Palestijnse rechten, alsook de al lang bestaande, zelfs toenemende steun voor wat moslims collectief zien als tirannieën, met name in Egypte, Saudi-Arabië, Jordanië, Pakistan en de Golfstaten.⁴ Bin Laden had datzelfde in 2002 allang uitvoerig uiteengezet in zijn 'brief aan het Amerikaanse volk'.⁵ Maar wie luistert nu naar zo'n terrorist? Om bestaande conflicten echter te begrijpen en op te kunnen lossen, is het beter om goed naar de betrokken partijen te luisteren en serieus kennis te nemen van hun motieven en achtergronden.

Voorziene uitkomst

In hoeverre heeft de twintig jaar durende presentie van Westerse troepen in Afghanistan nu zin gehad? Vaak wordt gewezen op de tijdelijk verbeterde positie van vrouwen en meisjes, beter onderwijs en de positieve ervaringen door de Afghanen opgedaan met democratie. Dat is natuurlijk prachtig. Maar Westerse democratische idealen kunnen nu eenmaal niet zomaar van buitenaf met militaire middelen aan een maatschappij worden opgelegd. En als men er vanuit gaat dat geen enkel land uiteindelijk bereid is om tientallen jaren een ander land te bezetten met de bedoeling van buitenaf met militaire middelen een democratie op te leggen, kan men er maar beter niet aan beginnen; al helemaal niet wanneer men denkt aan de toegebrachte immense schade. Als er al iets te bereiken valt, dan kan dat beter via een constructieve dialoog met de Afghaanse leiders dan met oorlog. Wie de Afghaanse geschiedenis als leidraad zou hebben genomen, zou het huidige resultaat in grote lijnen duidelijk kunnen hebben zien aankomen. ◀

De War on Terror heeft alleen maar gezorgd voor meer terreur.

Bronnen:

1. Bette Dam, 'Op zoek naar de vijand. Het verhaal van een terrorist die een vriend wilde zijn', Amsterdam, 2019.
2. Mike Martin, 'An Intimate War. An Oral History of the Helmand Conflict', Londen, 2017.
3. 'Fabrice Balanche: "Afghanistan is the archetype of the revenge of geography"', 19 augustus 2021, <https://newsrnd.com/news/2021-08-19-fabrice-balanche--%22afghanistan-is-the-archetype-of-the-revenge-of-geography%22.Skx8lgfhIY.html>.
4. 'Report of the Defense Science Board Task Force on Strategic Communication', september, 2004, p. 40, <https://irp.fas.org/agency/dod/dsb/commun.pdf>.
5. 'Full text bin Laden's "Letter to America"', <https://www.theguardian.com/world/2002/nov/24/theobserver>.

Irak en 'ons' kijken

In de vorige *Vredesspiraal* heeft Jan Schaake uitstekend weergegeven wat het enige commentaar kan zijn op twintig jaar militaire bemoeienis met dat land. Wraak nemen, en 'thuis' spreken alsof 'men' daar is om een land te ontwikkelen. Bij Irak ligt het discours nog wat complexer, het land is op een geheel andere wijze complex dan Afghanistan.

Yosé Höhne-Sparborth
projectmede-
werkster bij
Kerk en Vrede

De complexiteit van Irak is één van de redenen dat ik er al vele malen was. Behalve de basismotivaties: zij nodigden me uit terug te keren, en aangezien verder iedereen wegblijft ging ik juist kijken. Een beetje in de betekenis van dat boekje van Gied ten Berge: *Kom en zie*. 'Pelgrimeren' naar plekken van onheil om daarover te berichten. In plaats van enkel wandelen naar plekken van vrede en wonderen.

Traumaverwerking of gezelschapsspel

Reeds bij mijn eerste verblijf heb ik enkele zeer gespannen vluchtelingen een rebalancing gegeven. Er ontstond een rij. En toen de vraag of ik hen dat kon leren. Jawel, veel gedaan in Latijns Amerika. Maar de rust om tot het uitschrijven van een meerdaags verblijf van een groep te komen in het klooster te Sulaymaniyah, daarvoor was het lang te onrustig. Toen afgelopen mei de eerste training gepland stond, kwam Covid er tussen. Nu zal ik van eind oktober tot eind juni volgend jaar in Sulaymaniyah zijn, in de hoop dat de tijd lang genoeg is om de volledige route te 'lopen', dus ook training om weer groepen te gaan trainen. Hier noem ik het 'Traumaverwerking middels lichaamstechnieken'. 'Massages' (rebalancing), toneel, bewegingsexpressie, dans, muziek, schreeuwen, springen, schilderen...

Alleen, ginds kunnen we het woord trauma niet noemen. Dat bestaat namelijk niet in die cultuur. Dan ben je meteen outcast. Het liefst zou ik dus gezelschapsspellen voorstellen: het gewoon gezellig samen over je trauma's hebben. Want iedereen heeft ze. Misschien ontwerp ik nog wel een kwartetspel.

Patronen in traumaverwerking

Helemaal zot is dat idee niet. Trauma's gaan in het lijf zitten, maar in El Salvador ontdekte ik, dat dat collectieve trauma's ook langs bepaalde patronen verlopen. Dus oorlogssituatie, bepaalde beroepen, discriminatie, leveren in elke situatie te onderscheiden patronen op. Daarop is ook het trainen gebaseerd.

Zo was in de burgeroorlog van El Salvador het gevaar altijd tot in dorp en familie, want verzet én militairen kwamen uit alle rangen. In Nicaragua overheerste de absolute verslagenheid doordat Daniel Ortega zelf de revolutie verraden heeft. In Colombia is het geweld nog voortdurend in grote delen van het land aanwezig. In Chili was de terreur van Pinochet met name, dat iedereen zich poogde onzichtbaar te maken, wat een heel eigen soort beschadiging opleverde. In Sulaymaniyah zal ik zo'n acht weken in vluchtelingenkampen 'massages' geven, om een idee van de patronen te krijgen, en dat te bespreken met een kleine groep. Daarop gaan we dan de training uitzetten. Een 'leerling' van mij uit Colombia woont nu in Gran Canaria en zij komt in maart twee weken kennismaken. Mogelijk gaat zij verder begeleiden. Zelf probeer ik mijn directe bemoeienis in Irak volgend jaar af te sluiten. ◀

Een vluchtelingenmeisje leert hoe ze haar moeder kan ontspannen.

Geen vrede zonder gerechtigheid

Aan het eind van mijn artikel over Afghanistan ('Verlies van een niet-gekende vijand') in de vorige *Vredesspiraal* (september, 2021) wordt Afghanistan-deskundige Martine van Bijlert aangehaald. Zij is van mening dat voor een duurzame oplossing in Afghanistan veel minder met de leiders van de verschillende strijdende partijen gesproken moet worden en meer met leidende figuren die het geweld beu zijn.

Jan Schaake
destijds
betrokken
bij de coalitie
Troepen Terug
uit Afghanistan

De leiders van verschillende strijdende partijen in Afghanistan zagen hun militaire, politieke en economische macht alleen maar toenemen naarmate het oorlogsgeweld voortduurde en zij als sleutelfiguren voor een oplossing gezien werden, zo stelt Afghanistan-deskundige Martine van Bijlert. Volgens haar had er veel meer gesproken moeten worden met leidende figuren in de samenleving die duidelijk lieten blijken het geweld beu te zijn. Tien jaar geleden trad Van Bijlert ook op tijdens een alternatieve hoorzitting in het gebouw van de Tweede Kamer aan de vooravond van de politietrainingsmissie naar Kunduz. De hoorzitting werd georganiseerd door de coalitie 'Troepen Terug uit Afghanistan', waarin *Kerk en Vrede* ook participeerde.

Voor deze Afghanistan-special heb ik me nog eens verdiept in de pleidooien die zij en haar collega's van het 'Afghanistan Analysts Network' (AAN) toen en later hielden om tot een politieke oplossing van het interne conflict in Afghanistan te komen.

Ontbrekende partijen

Het AAN bestaat uit Afghaanse en internationale politicologen die nauwgezet de politieke ontwikkelingen in Afghanistan volgen en commentariëren. Hun analyses zijn te vinden op www.afghanistan-analysts.org. Daarop staat ook een themadossier over de vredesonderhandelingen zoals die al vanaf de omverwerping van de Talibanregering in 2001 zijn gevoerd. De eerste jaren nadrukkelijk zonder enige vertegenwoordiging van de Taliban, maar naarmate de Taliban weer sterker werd, steeds vaker mét hen en op enig moment, op aandringen van de Taliban, voornamelijk tussen hen en het Amerikaanse leger.

Deze korte samenvatting laat al zien dat de vredesonderhandelingen steeds gevoerd werden tussen de strijdgroepen die op dat moment het sterkst waren; partijen die op dat moment niet of nauwelijks aan de strijd deelnamen, zaten ook niet aan tafel. Tot die laatste groep behoren: de veel minder tribaal-georganiseerde stedelijke bevolking van met name Kabul, mensenrechten- en (Afghaanse) ontwikkelingsorganisaties, het onafhankelijke bedrijfsleven en vrouwenorganisaties. Ook ontbraken de slachtoffers van het al decennia woedende geweld in Afghanistan, geweld dat veroorzaakt werd door de strijdende partijen die nu samen over de toekomst onderhandelden.

Blind voor onrecht

Dit hele proces, zo maakte het AAN duidelijk, gaat voorbij aan het onrecht en het ressentiment die aan de voortdurende strijd ten grondslag liggen. Dat gebeurde ook expliciet. Zo stelde VN-onderhandelaar Brahimi al in juni 2002 dat 'de vrede niet aan de gerechtigheid kan worden opgeofferd'. Met andere woorden: de inzet was een snelle overeenstemming tussen de strijdende partijen om het (onderling) geweld te stoppen. En daarna zien we wel verder.

Maar zo werkt het niet. Als stelselmatig de onderliggende partijen van de onderhandelingen worden uitgesloten en de onderhandelaars geen oog hebben voor het door hen ervaren onrecht, blijft er een voedingsbodem voor onvrede en geweld bestaan. Sterker nog, omdat de onderhandelaars blind waren voor het ervaren onrecht, werd deze praktijk van corruptie en vriendjespolitiek en het elkaar toespelen van lucratieve politieke, militaire en economische posities ongehinderd voortgezet. Zo groeide de onvrede bij diegenen die hiervan uitgesloten bleven. Om die onvrede te temperen, werd de bevolking door de Afghaanse regering en door de coalitietroepen gepaaid met zogenaamde *heart-and-minds*-projecten. Maar de onderliggende problemen bleven onverminderd bestaan.

Kostbare misvatting

Vrede zonder recht is onmogelijk. De gedachte dat je mensen door economische en financiële middelen aan je kunt binden zonder ook het door hen

ervaren onrecht aan te pakken, blijkt een kostbare misvatting te zijn geweest. De leiders van de strijdgroepen zijn er alleen maar machtiger en eigenzinniger op geworden en het ressentiment bij de bevolking en de uit deze bevolking geworven strijders eerder groter.

De verschillende *High Peace Councils* die in Afghanistan plaatsvonden, bestonden voornamelijk uit de krijgsheren die erop uit waren om samen met de regering onderling de macht te delen. Het wegnemen van de onvrede onder de bevolking had geen prioriteit. Alle mogelijkheden om minder prominente stamleiders (die gewend waren om op lokaal en regionaal niveau te onderhandelen over onderlinge conflicten) uit te nodigen, heeft men de afgelopen twintig jaar laten passeren. Ook de getroffen bevolking werd genegeerd. Pas enkele jaren geleden werden enkele vrouwen en vertegenwoordigers van de achtergestelde Hazara in de *High Peace Council* opgenomen. Maar dat was *too little too late*.

Anders onderhandelen

In 2015 organiseerde de Pugwash beweging met vertegenwoordigers van de regering én de Taliban, maar ook met vertegenwoordigers van de zojuist genoemde niet-strijdende groepen een eigen vredesconferentie, na een grondige voorbereiding met onder meer een training in Noorwegen. Aan deze conferentie namen niet de hoogste leiders van de verschillende organisaties deel, maar leden van de leiding daar net onder. En de conferentie richtte zich niet op het bereiken van overeenstemming tussen de verschillende organisaties, maar – om te beginnen – op overeenstemming tussen de deelnemers zelf, die gevraagd werden niet als vertegenwoordiger, maar als persoon te spreken. Daardoor bleek het mogelijk om het eens

te worden over een aantal uitgangspunten, zoals: hoe moet een vredesproces eruit zien en wat zou het resultaat moeten zijn: welk Afghanistan staat ons uiteindelijk voor ogen? Naast een lijst punten van overeenstemming, kwam het tot een lijst van punten waar men het (nog) niet over eens was, wat duidelijkheid schiep.

Het initiatief was veelbelovend maar kreeg geen vervolg. De Afghaanse regering en vooral de internationale gemeenschap hadden haast om tot een vredesregeling te komen. Dan overlegt het sneller tussen de regering en de Talibanleiding om de macht te delen. Maar zoals zo vaak is haastige spoed zelden goed. Het langzame proces verdient toch de voorkeur.

Gefaald vredesproces

Martine van Bijlert heeft later een uitgebreide vergelijking gemaakt met de onderhandelingen tussen de FARC en de Colombiaanse regering en wat men daar in Afghanistan van had kunnen leren.

Kort samengevat zou je kunnen concluderen dat de aan- of afwezigheid van een grote buitenlandse troepenmacht uitmaakt of er wel of niet de benodigde tijd genomen kan worden om tot een alomvattend en duurzaam vredesakkoord te komen. Het was de internationale troepenmacht in Afghanistan die steeds aandrong op snelle resultaten. Het gevolg was dat er na 20 jaar nog niets op tafel lag.

Een tweede conclusie mag zijn dat een (internationale) evaluatie van 20 jaar Afghanistan niet alleen het falen van de militaire inzet maar ook die van het gevoerde vredesproces zou moeten omvatten. En daarbij kunnen we veel hebben aan het themadossier van het AAN. ◀

Vrouwen-organisaties in Afghanistan speelden niet of nauwelijks een rol bij vredesonderhandelingen.

Amerika's eeuwige strijd tegen kinderen van de duisternis

Op 18 februari 1943 riep Goebbels in het Sportpalast in Berlijn de 'totale oorlog' uit tegen het Internationale Joodse Bolsjewisme. Die oorlog tegen het communisme ging na de Shoa en na de beëindiging van WO II 'gewoon' door. Er is een continue lijn zichtbaar in de buitenlandse politiek van de VS van Truman, Nixon, Reagan tot en met George Bush. jr.

Bram Grandia
lid van de
Theologische
Werkgroep

President Nixon (1969-1974) formuleerde de ideologische tweedeling in de wereld als het rijk van het goede (de VS en bondgenoten) tegenover het rijk van het kwade (de Sovjet Unie en bondgenoten). President Reagan (1981-1989) zag het als de apocalyptische strijd van de christelijke vrije wereld tegenover de communistische internationale van de terreur. Die tweedeling bepaalde zijn kijk op de wereld en bepaalde zijn beleid.

Vanaf 1960 vergaderde de top van de krijgsmacht van de VS regelmatig met de legertoppen van Zuid-Amerikaanse landen om de strategie tegen

het internationale communisme te bespreken. Die 'Doctrine van de Nationale Veiligheid' is neergelegd in de twee zogenaamde 'Santa Fe-documenten'.

Het wereldbeeld dat daaruit naar voren komt, is er een van terreurgroepen, drugshandelaars en bevrijdingsbewegingen die met elkaar en gesteund door Moskou een oorlog tegen het vrije westen voeren. De uitwerking van deze doctrine leidde tot een massale kruistocht met enkele honderdduizenden slachtoffers in Midden- en Zuid-Amerika. Noam Chomsky schrijft in een glashelder artikel 'Dwars Denken' (*Groene Amsterdammer*, 12 oktober 2011) over de oorlog die de VS leidde tegen onder andere de bevrijdingstheologie en haar vertegenwoordig(st)ers in de basisbewegingen.

Taal van kruistochten

Na de val van de muur zijn in de buitenlandpolitiek van de VS de communistische terroristen

Amerika ziet
zichzelf als
'lichtend baken'.

vervangen door de moslimterroristen. Zo kan de 'ideologie van de nationale veiligheid' blijven bestaan. Een ideologie die angst zaait en de vijand voorstelt als een veelkoppig duivels monster. Een ideologie die berust op het oude principe van de voortdurende oorlog. Aanvankelijk noemde het ministerie van defensie de oorlog tegen Afghanistan *Operation infinite justice*; later veranderde het ministerie dat in *Operation enduring freedom*. De oorlog is een constante. De taal van deze oorlog lijkt op de taal van de kruistochten. In deze oorlog is de VS de machtigste wereldmacht die zich het recht toe eigent ieder land dat de belangen van de VS in gevaar brengt preventief aan te vallen. Zo eigent Amerika zich de rol van 'almachtige godheid' toe.

Zwart-wit beeld

Vanaf het begin definieerde president George Bush de aanslag op de VS als een terroristische aanslag van de kinderen van de duisternis die moet worden beantwoord met een kruistocht door de kinderen van het licht. In zijn toespraak van 20 september 2001 zegt Bush dat Amerika geroepen is de vrijheid te verdedigen. Verdriet heeft plaats gemaakt voor woede en het besluit: of we onze vijanden tot het recht brengen of het recht naar onze vijanden brengen: recht zal gedaan worden. Dat '*bring them to justice*' betekent niet dat de vijanden in de rechtszaal komen, maar dat ze gedood worden voordat ze een voet in de rechtszaal kunnen zetten. Immers in de rechtszaal zou het zwart-wit beeld wel eens heel wat grijzer kunnen worden. Zo had Saddam Hoessein indertijd veel kunnen vertellen over zijn contacten met Rumsfeld, die hem steunde in zijn oorlog tegen Iran. Door de vijanden te doden klinken die verhalen niet. Het recht krijgt geen kans. Een tegenstem mag niet klinken.

Niet voor is: tegen

In diezelfde toespraak zegt Bush ook dat iedere natie een keus moet maken: of je bent met ons of je bent met de terroristen. Het lijkt op de leus van de NSB in jaren dertig: Mussert of Moskou. Amerika vecht tegen het kwaad. In die strijd is neutraliteit onmogelijk. Bush weet precies waar het kwaad zit. Die kwaaddoeners (*evildoers*) verschijnen veelvuldig in zijn teksten. De christelijke verstaander hoort hierin verwijzingen naar psalmteksten (psalm 14:1-2, 37:1-2). Dat het kwaad iets is dat alleen in de vijand zit, is een vertekening van het christelijk geloof. Dat één natie de wereld van het kwaad kan verlossen, is een belediging van God. We bidden in het Onze Vader toch niet: 'Onze Vader die in het Witte Huis zetelt, verlos ons van de boze'?

Licht in de duisternis

Een jaar na de aanslag zegt Bush in zijn herdenkingsrede: "Morgen is het 12 september. We zijn een mijlpaal voorbij en onze missie gaat voort. Heb vertrouwen. Ons land is sterk. En onze zaak is zelfs groter dan ons land. Onze zaak is die van de menselijke waardigheid, een vrijheid geleid door het geweten en bewaakt door de vrede. Dit ideaal van Amerika is de hoop voor heel de mensheid. Die hoop heeft miljoenen hierheen gehaald. Die hoop gaat ons voor met haar lamp. Dat licht schijnt in het duister. En die duisternis zal niet overwinnen. *May God bless America.*"

De christelijke luisteraar hoort hierin een verwijzing naar het begin van het Johannesevangelie: 'In het begin was het Woord, het Woord was bij God en het Woord was God. Het was in het begin bij God. Alles is erdoor ontstaan en zonder dit is niets ontstaan van wat bestaat. In het Woord was leven en het leven was het licht voor de mensen. Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen.'

Waar in Johannes 1 Jezus het vleesgeworden woord is, het licht in de duisternis, wordt in de toespraak van Bush Amerika het vleesgeworden ideaal van menselijke waardigheid en vrijheid. Amerika en God zijn bij Bush onlosmakelijk met elkaar verbonden. Vanuit zo'n visie is het mogelijk om met behulp van en gezegend door God, de vijanden van de menselijke waardigheid en vrijheid te lijf te gaan. In de visie van Bush is er voor God geen ruimte om kritisch te staan tegenover Amerika en tegenover de bedoelingen van de Bush-regering. Er mogen geen vragen worden gesteld, omdat de antwoorden al gegeven zijn: Amerika is het licht in de duisternis. Gods functie is het om Amerika en de oorlogen die Amerika

De vijand wordt
tot satan gemaakt.

voert blijvend te zegenen. God, Amerika en de oorlog als de nieuwe heilige drie-eenheid die om aanbidding vraagt.

Demonisering

Naast de militaire strijd op het oorlogsveld is er dus de strijd die geleverd wordt om de geesten van mensen. Daarbij gaat het er om dat de gecompliceerde politieke werkelijkheid wordt teruggebracht tot een strijd tussen licht en duisternis, waarin mensen zijn onderverdeeld in 'goeden' en 'slechten', in 'kinderen van het licht' en 'kinderen van de duisternis'. Het Amerika van Bush ziet zichzelf per definitie als het rijk van het licht. Daarmee worden de vijanden automatisch tot het rijk van de duisternis gerekend. Zij moeten met alle mogelijke middelen worden uitgeschakeld. Nu Amerika's wil geïdentificeerd wordt met Gods wil, is ieder die het tegen de goede zaak opneemt een tegenstander van God. God zelf zal het samen met de verdedigers van het goede opnemen tegen die duivelse vijand. Zo wordt de vijand tot satan gemaakt. Dat noemen we demoniseren. Dat gebeurde met Osama bin Laden, met Saddam Hoessein en met Khadaffi.

De missie van Amerika

Wie zo naar de 'war on terror' kijkt, ziet hoe Bush (zijn tekstschrijver(s)) kunstig teksten uit de bijbel en christelijke gezangen in zijn toespraken weeft. De niet-religieuze hoorder hoort het 'Amerika boven alles', 'Amerika als hoeder van vrijheid en democratie', 'Amerika als lichtend baken'. De christelijke luisteraars horen meer of kunnen meer horen. De woorden uit bijbelteksten en gezangen komen hen bekend voor. Dat geldt ook voor het woord 'mission', missie, zending. Amerika heeft een missie in de wereld. Bush ziet zichzelf als de door God geroepen nieuwe leider, de grote missionaris, om Amerika als president te leiden en de boodschap van bevrijding aan de hele wereld te verkondigen. Hij heeft als veertigjarige de drank afgezworen en zich bekeerd (van Jack Daniels tot Jezus Christus). Hij weet wat het is om uit een verslaving weg te trekken. Hij heeft zich omgeven met geestelijke raadslieden, waaronder de beroemde ds. Billy Graham. Met hun zegen gaat hij als de nieuwe Mozes op weg als een pelgrim die geen kruisweg loopt, maar een kruistocht aanvoert.

Geen grijstinten

Zo zegt Bush in 2002: "Amerika is aan een grote worsteling begonnen, die onze kracht beproeft en nog meer onze vastbeslotenheid. Onze natie is geduldig en standvastig. Wij blijven de terroristen achtervolgen, in steden, kampen en grotten,

De gecompliceerde politieke werkelijkheid wordt teruggebracht tot een strijd tussen licht en duisternis, goed en kwaad.

waar ook ter wereld. Een grote coalitie van naties helpt ons de wereld te verlossen van terreur. En we zullen geen enkele terrorist of tiran toestaan om de beschaving te bedreigen met wapens voor de massavernietiging. Amerikanen zullen nu en in de toekomst leven als een vrij volk, zonder vrees en nimmer overgeleverd aan de genade van enige buitenlandse macht."

Hier functioneert Amerika als de Verlosser van de wereld met de coalitiepartners als trouwe discipelen. Hier is God genationaliseerd en geamerikaniseerd. Dat een groot deel van de wereld is overgeleverd aan de ongenade van de VS, komt niet in beeld. Kritiek op Amerika betekent kritiek op God. Door kritiek te hebben schaar je je in de rij van de goddelozen, die bestreden moeten worden. Het is zwart of wit, licht of donker, goed of kwaad.

In dit denken is geen plaats voor grijstinten, voor anders denken en anders doen. Dus ook geen plaats voor een vredesbeweging. Immers: Amerika zelf is de vredesbeweging. Het is aan ons ons ongelooft te belijden in deze 'pseudoverlosser'.

Bronnen:

- David Domke, 'God Willing', London 2004.
- Bram Grandia, 'Nucleaire theologie. Christenen achter Ronald Reagan', Kerk en Vrede, januari 1985.
- Redevoeringen van George Bush:
www.americanrhetoric.com/speechbank.htm.

NOS-beelden, geheugenverlies en de verwoesting van Irak

Afghanistan galmde nog na, toen de NOS rond de verkiezingen in Irak melding maakte van de slechte gezondheidszorg, het slechte onderwijs en de slechte regeringen in Irak. Alsof niet vanwege Koeweit in 1991 de hele wereld over Irak heen viel. Alsof Joris Luijendijk niet meldde dat een gelogen getuigenis bij de Veiligheidsraad over baby's die uit couveuses zouden zijn gesleurd tot een totale boycot leidde, opdat Irak de troepen zou terugtrekken.

Die totale boycot blééf echter na de terugtrekking. Die boycot was een VN-schandaal van formaat. Want in 1990 formuleerde de VN haar welzijnsindex van mensenrechten, en precies die index werd door de VN zelf, in onze naam, stevig met voeten getreden in Irak. In dertien jaar boycot ging de hele gezondheidszorg kapot. Elektra- en watersystemen werden verwoest in 1991 en reparatiemateriaal mocht het land niet in. Vooral kleine kinderen stierven door die boycot. Anal-fabetisme kwam weer op. De hele privésector ging stuk.

Overheidstructuur ontmanteld

En alsof niet in 2003 Bush en Blair, met ook de zegen van Balkenende, al bombarderend eindelijk die boycot beëindigden, en de VS vervolgens de hele overheidstructuur tot en met douane en vuilophaaldienst ontmantelde. Niettemin weigerde het Iraakse volk zelf de burgeroorlog te gaan voeren die hen werd opgedrongen.

Hoogontwikkeld

Het NOS Journaal echter schetste een beeld van een chaotisch, achterlijk, slecht geleid volk. Niet gehinderd door kennis van de dertig jaar dat in onze naam dit hoogontwikkelde volk naar de bodem van ellende werd geschoffeld. De VN weet het nog wel: Irak is te ontwikkeld om op de lijst van ontwikkelingslanden voor hulp te mogen staan. In het publieke debat weten we echter liever niet meer hoe Irak werd kapotgemaakt in onze naam. Zoals weinigen zich willen herinneren dat 'Afghanistan' een oorlog uit wraak was.

Yosé Höhne-Sparborth

projectmedewerkster bij *Kerk en Vrede*

In dertien jaar boycot ging de hele privésector in Irak kapot.

Denken over veiligheid na Afghanistan

De oorlog in Afghanistan is zowel in militair als diplomatiek opzicht op een mislukking uitgelopen. Er is een ander, nieuw-gedacht veiligheidsbeleid nodig. Aanknopingspunten hiervoor biedt het project *Sicherheit Neu Denken* dat in 2018 vanuit de Evangelische Landeskirche in Baden werd gelanceerd en inmiddels door verschillende Duitse kerken en vredesorganisaties wordt ondersteund. Het schetst een scenario waarin tussen nu en 2040 het (Duitse) militaire veiligheidsbeleid vervangen zou kunnen worden door een louter civiel veiligheidsbeleid.

Jan Schaake

lid van de Werkgroep Inclusieve Veiligheid

Op 21 september, de Internationale Dag van de Vrede, werd tijdens een symposium van Studium Generale op de Universiteit Twente, een debat over *Sicherheit Neu Denken* gevoerd tussen Ralf Decker, coördinator van het gelijknamige programma en Kolonel Han Bouwmeester, docent aan de Koninklijke Militaire Academie in Breda en onlangs gepromoveerd op een onderzoek naar de Russische dreiging en 'ons' antwoord daarop. Hoewel het voorkomen van een nieuwe Koude Oorlog met Rusland centraal zou staan, kon men zo kort na de dramatische afloop van twintig jaar internationale militaire strijd in Afghanistan, hier niet aan voorbij gaan.

Becker begon zijn presentatie daarom met een groot aantal citaten van Duitse en Amerikaanse overheidsfunctionarissen, onderzoekers en militairen die vraagtekens zetten bij de effectiviteit van het militaire middel om (internationaal) terrorisme te bestrijden en om veiligheid en stabiliteit in Afghanistan tot stand te brengen. Na 9/11 is het internationaal terrorisme feitelijk toegenomen – ook met aanslagen in het Westen. En we moeten vaststellen dat twintig jaar militaire strijd in Afghanistan in ieder geval niet heeft opgeleverd wat ervan verwacht werd.

Blind vertrouwen

Dat is misschien makkelijk praten, nu het falen van de militaire interventie in Afghanistan – na al eerder die in Irak – zo evident is, maar de meeste citaten die Becker presenteerde, zijn al van enkele jaren geleden. Ze bevatten één constante:

ondanks alle overtuigende voorbeelden van het tegendeel is er keer op keer sprake van een groot, maar volstrekt ongefundeerd vertrouwen in het vermogen van de krijgsmacht om politieke doelstellingen te realiseren. Een blind vertrouwen, want men wil geen tegenvoorbeelden zien en heeft ook geen oog voor de geweldloze alternatieven en de vaak aangetoonde effectiviteit daarvan. De basis van het programma *Sicherheit Neu Denken* (in het Nederlands inmiddels vertaald als 'Veiligheid, hoe dan?') bestaat dan ook uit het tegengaan van het geloof in geweld en het onder de aandacht brengen van de effectiviteit van de geweldloze middelen. Die laatste maken soms al jarenlang deel uit van het overheidsbeleid. Maar kennelijk spreken ze minder tot de verbeelding als de politiek daadkracht wil tonen.

Geactualiseerde remedies

De vijf zuilen van politiek handelen, waar *Sicherheit Neu Denken* uit bestaat, zijn dan ook niet nieuw, maar worden geactualiseerd. Internationaal rechtvaardige economische verhoudingen en het voorkomen van een klimaatcatastrofe zijn jaren geleden al geformuleerd als remedie voor het tegengaan van gewapende conflicten, maar worden nogal overschaduwd door 'het nationaal belang'. Structurele samenwerking met buurlanden of buurregio's (eerst binnen 'Europa', thans met Rusland en het Midden-Oosten) lag als principet grondslag aan vredesinitiatieven als de Europese Unie en de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa.

Maar nu zijn we bezig de EU te militariseren en de OVSE leidt een kwijnend bestaan. Dat geldt ook voor de Verenigde Naties en de instellingen voor internationale rechtsspraak, die altijd als belangrijke verworvenheden van de twintigste eeuw

Men heeft geen oog voor geweldloze alternatieven en hun aangetoonde effectiviteit.

werden gezien. De samenleving weerbaar maken tegen onderdrukking of ontwrichtende propaganda stond destijds al bekend als geweldloze weerbaarheid en sociale verdediging. En dat door al deze maatregelen het defensiebudget steeds verder verlaagd kan worden en niet verhoogd (zoals de NAVO wil) zodat er ook middelen zijn voor deze alternatieven, wisten we ook al langer. Een resterend deel van de krijgsmacht zou volgens het scenario omgebouwd moeten worden tot een (Internationale) Technische Hulporganisatie die uitgezonden kan worden naar rampgebieden voor noodhulp, het soort operaties waar ook nu de krachtsmacht al – ongewapend! – bij wordt ingezet. *Sicherheit Neu Denken* wil die al langer bestaande gedachten in hun onderlinge samenhang inbrengen tegen het vertrouwen in het probleemoplossend vermogen van de krijgsmacht.

Amerikaanse vechtlust

Han Bouwmeester vertelde dat hij in 2009 zeven maanden lang het Nederlandse Provincial Reconstruction Team in Uruzgan leidde. Wederopbouw is, zo benadrukte hij, niet echt de taak van militairen, maar in de praktijk blijken alleen militairen het te kunnen doen. Hij plaatste daar wel direct de kanttekening bij dat in Uruzgan veelvuldig gebruik werd gemaakt van de Duitse *Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit* voor de aanleg van wegen en andere infrastructuur, dus een uitzondering op de regel dat alleen soldaten het werk zouden kunnen doen. Het falen van de oorlog in Afghanistan was volgens hem vooral te wijten aan de Amerikaanse vechtlust: in 2002, toen men, nadat de Taliban al verslagen was, dóórvocht waardoor in brede lagen van de Afghaanse samenleving de weerzin tegen de Amerikanen toenam. En in 2003, toen men troepen uit Afghanistan terugtrok om een tweede oorlog in Irak te beginnen. Daarna is de roep van de generaals om meer troepen in te zetten stelselmatig genegeerd.

Gecombineerde aanpak

Bouwmeester zag meer heil in een gecombineerde aanpak met civiele en militaire middelen dan in de door Becker bepleite louter civiele aanpak. Dat gold niet alleen de wederopbouw in Afghanistan, maar ook de aanpak van de Russische dreiging. De ruimte die hij hiermee gaf aan de inzet van ook niet-militaire middelen bood voldoende openingen voor vruchtbare gedachtewisseling over een ander veiligheidsbeleid na Afghanistan. Een beleid dat niet uitgaat van

het versterken van de militaire middelen. Toch wordt dat laatste al weer bepleit. Zo stond begin september al een opinieartikel in *Trouw* van VOLT-leider Laurens Dassen waarin deze de vorming van een Europees leger bepleit. Dat zou de Amerikaanse bondgenoten in staat hebben gesteld om ook na de Amerikaanse terugtrekking in Afghanistan te blijven, al was het maar om de eigen mensen te kunnen evacueren.

Geen wondermiddel

Dat laatste is niet de les die wij uit de laatste ontwikkelingen in Afghanistan zouden willen trekken. Welke wel? In ieder geval dat de krijgsmacht wel wat duidelijker aan de politiek mag uitleggen wat je nu wel en niet met militaire middelen kunt bereiken. Militair optreden is geen wondermiddel dat je op alle problemen kunt loslaten. Er zijn 'andere middelen' zoals internationale diplomatie en interne vredesprocessen. De oorlog in Afghanistan is niet alleen in militair opzicht op een mislukking uitgelopen, maar ook diplomatiek. Voor een ander, nieuw-gedacht veiligheidsbeleid is dus een gedegen evaluatie van wat je moet doen en laten op internationaal en intern diplomatiek gebied onontbeerlijk. Met alleen kritiek op het militaire optreden zijn we er niet.

Begin bij jezelf

Een heel fundamenteel punt is dat niet gedacht moet worden dat we vanuit Nederland of enig ander Westers land de werkelijkheid in een ander land wel even naar onze hand kunnen zetten. Afghanistan maakt (voor de zoveelste keer!) duidelijk dat het zo niet werkt. In dit opzicht is het van belang dat het scenario van *Sicherheit Neu Denken* niet voorschrijft wat anderen (strijdende partijen, bevolkingen en dictators elders in de wereld) moeten doen, maar zich uitsluitend richt op wat wij zelf in ons eigen land kunnen en moeten doen. Een 'verbeter de wereld, begin bij jezelf', waarbij dat 'jezelf' niet louter individueel en daarmee wereldmijdend wordt ingevuld, maar ook ons Nederlandse veiligheidsbeleid betreft. ◀

Militair optreden is geen wondermiddel dat je op alle problemen kunt loslaten.

Toespraak van Barbara Lee

Op 14 september 2001 debatteerde het Amerikaanse Congres over de inzet van militaire troepen als reactie op de aanslagen van 9/11. De Democratische afgevaardigde Barbara Lee was de enige (in Congres en Senaat) die tegen-stemde. Ze hield de volgende toespraak (terug te vinden op Youtube).

“Voorzitter, leden, vandaag sta ik hier met een zwaar gevoel, vervuld van verdriet om hen die deze week werden gedood of gewond raakten en hun families en vrienden.

Je moet wel idioot of ongeloofelijk harteloos zijn om niet te begrijpen door welk enorm leed ons volk en miljoenen over de hele wereld nu gegrepen zijn. Maar deze onbeschrijfelijke daad tegen de Verenigde Staten dwingt me er toch toe om te vertrouwen op mijn moreel kompas, mijn geweten en mijn God en me daardoor te laten leiden.”

“11 september heeft de wereld veranderd. Nu worden we achtervolgd door onze diepste angsten. Maar ik ben ervan overtuigd dat militaire actie ons niet zal behoeden voor nieuwe internationale terroristische acties tegen de Verenigde Staten. Dit is een hele ingewikkelde zaak.”

“Vandaag zal deze resolutie worden aangenomen, ook al weten we allemaal dat de president ook

zonder deze resolutie oorlog kan voeren. Maar hoe moeilijk deze stemming misschien ook is, iemand van ons moet aandringen op het betrachten van terughoudendheid en zelfbeheersing. Iemand zal toch moeten zeggen: laten we eerst even een stap terug doen, een pas op de plaats maken, heel even maar, en goed nadenken over de gevolgen van onze acties in deze dagen, zodat we straks niet volledig de controle kwijt zijn.”

“Ik heb geworsteld met deze stemming. Maar ik ben er uit. Mijn besluit om tegen deze resolutie te stemmen nam ik tijdens de ontzettend pijnlijke, maar ook zo mooie herdenkingsdienst. Het is zoals een van de voorgangers zo mooi zei: Laten we in dat wat wij doen niet zelf het kwaad worden dat wij betreuren.” ◀

Verder lezen

Voor wie meer wil lezen over Afghanistan, biedt onderstaande literatuurlijst een goede start.

- Bette Dam, *Expeditie Uruzgan, De weg van Hamid Karzai naar het paleis*, Amsterdam 2009.
- Dee Dee Derksen, *Thee met de Taliban. Oorlogsverslaggeving voor beginners*, Amsterdam 2010.
- Natalie Righton, *Duizend dagen extreem leven. Dagboek van een oorlogsjournalist in Afghanistan*, Rotterdam 2013.

- Bette Dam, *Op zoek naar de vijand. Het verhaal van een terrorist die een vriend wilde zijn*, Amsterdam 2019.
- Nikko Norte, *Onvoorspelbaar verleden. De Nederlandse oorlog tegen de niet-bestaande vijand in Afghanistan*, Amsterdam 2020.
- Nikolaos van Dam, *Granaten en minaretten. Een diplomaat op zoek naar vrede in de Arabische en islamitische wereld*, Amsterdam 2020.
- Jorrit Kamminga, *Je wordt bedankt Bin Laden. 20 jaar Nederland in Afghanistan (2001-2021)*, Amsterdam 2021.

'Save Sinjajevina' wint War Abolisher Award

World BEYOND War heeft bekend gemaakt dat het burgerinitiatief 'Save Sinjajevina' uit Montenegro de War Abolisher

of 2021 Award krijgt.

Dit burgerinitiatief is een populaire beweging in Montenegro die de implementatie van een gepland militair oefenterrein van de NAVO

heeft verhinderd, de militaire expansie heeft geblokkeerd en tegelijkertijd een natuurlijke omgeving, een cultuur en een manier van leven heeft beschermd. 'Save Sinjajevina' blijft waakzaam voor het gevaar van voortdurende inspanningen om hun gekoesterde land een basis op te leggen.

Meer info: <https://sinjajevina.org>.

Veel acties tijdens Internationale Dag van Vrede

Het Culture of Peace News Network heeft een verslag gepubliceerd over Internationale Dag van de Vrede op 21 september jl. Ze telden 628 plaatsen in de wereld waar vredesacties werden gehouden. België viel op doordat in veel gemeenten officieel vredesvlaggen werden gehesen. Veel acties waren er ook in Rusland

en Oekraïne. In Kameroen waren er grote vredesmarsen. In Jeruzalem kwamen zo'n duizend Joodse en Arabische moeders bijeen om bij de regering aan te dringen op meer inspanning voor vrede. Ze vormden onder meer een menselijke ketting. In Philadelphia (VS) waren er zelfs 15 verschillende activiteiten.

Vredesorganisaties dagvaarden Vlaamse regering

Vredesorganisaties en Amnesty International hebben de Vlaamse regering gedagvaard. De Vlaamse regering handelt in strijd met het Vlaams wapenhandeldecreet door transfers toe te staan waardoor militaire technologie in Turkije terechtkomt, ondanks bewijs dat daarmee internationale wapenembargo's geschonden worden. De ngo's hekelen bovendien het gebrek aan controle op het eindgebruik van de Vlaamse wapenexport.

Uit onderzoek van het Vlaams Vredesinstituut blijkt dat in 70 procent van de Vlaamse wapenexport het eindgebruik niet gecontroleerd wordt. De Vlaamse regering kiest ervoor om wapens te exporteren zonder de eigenlijke eindgebruiker te kennen. Op die manier komt Vlaamse wapentechnologie terecht in oorlogsgebied en wordt ze gebruikt voor mensenrechtenschendingen.

In memoriam: Henk Blom

In de vroege morgen van vrijdag 1 oktober overleed Henk Blom op de leeftijd van 79 jaar. Daarmee heeft *Vredesspiraal* een gedreven en betrokken redactielid verloren. Vorig jaar nam hij afscheid als bestuurslid. Hij vervulde lange tijd de functie van secretaris en zat namens het bestuur in de redactie van *Vredesspiraal*.

Daarnaast onderhield hij contact met de Theologische Werkgroep en volgde hij allerlei ontwikkelingen in het land op vredesgebied, vooral de initiatieven van andere organisaties en met name die van het Doopsgezinde netwerk.

Lokaal in Zwolle was Henk een van de grote ondersteuners van allerlei plaatselijke vredesinitiatieven.

Na zijn afscheid als bestuurslid en secretaris, besloot hij het redactiewerk te blijven voortzetten. Daar bleek hij een veelzijdige medewerker. Niet alleen bedacht en schreef hij artikelen, ook verzorgde

Vredesmuseum zoekt vrijwilligers

Het virtuele Vredesmuseum zoekt vrijwilligers die de verantwoordelijkheid op zich willen nemen voor een onderdeel van het museum. Onderdelen waarvoor mensen gezocht worden zijn onder andere: de muziekafdeling, de historische afdeling, de literaire afdeling, webdesign en technisch beheer. De werkzaamheden kunnen grotendeels vanuit huis worden gedaan en vergen tenminste enkele uren per maand. Het gaat om vrijwilligerswerk, maar onkosten worden natuurlijk vergoed. Ook is een belastingvrije vrijwilligersvergoeding van 5 euro per uur mogelijk.

Belangstelling? Neem contact op via info@vredesmuseum.nl of bel met Chris Geerse, (015) 78 501 37.

hij de agenda en corrigeerde hij de drukproeven.

De redactie herinnert hem met grote dankbaarheid voor al zijn werk. We zullen hem missen en wensen zijn naasten veel sterkte toe.

Steen van geduld

In de rubriek *Talen naar vrede* wordt elke keer een film, een gedicht of literaire roman besproken. De werken sluiten aan bij oorlogs- en vredethematiek.

Margreet
Hogeterp

Tijdens de oorlog in Afghanistan zorgt een door haar familie achtergelaten vrouw plichtsgetrouw voor haar verlamde echtgenoot. Alleen bidden lijkt nog hoop te bieden, maar geleidelijk veranderen haar gebeden in het opbiechten van haar diepste en meest duistere geheimen. Hoewel *Steen van geduld* van de Afghaanse schrijver Atiq Rahimi (1962) al in 2009 verscheen, lijkt de thematiek niets aan actualiteit te hebben ingeboet.

Rahimi (1962), een voormalig student literatuur- en filmwetenschappen aan de universiteit van Kaboel, ontvluchtte zijn vaderland in 1984 als dienstweigeraar en vond uiteindelijk asiel in Frankrijk, waar hij zich aanvankelijk als documentairemaker manifesteerde. Die cinematografische achtergrond komt in *Steen van geduld* goed tot uiting door zijn filmische manier van vertellen. Voor *Steen van geduld* ontving Rahimi de Prix Goncourt. Het is zijn vierde roman en zijn eerste boek dat hij rechtstreeks in het Frans schreef. Naar eigen zeggen bood zijn tweede taal hem de gelegenheid zich te bevrijden van de taboes en de innerlijke censuur die zijn moedertaal hem oplegde. *Steen van geduld* is een hartverscheurende aanklacht tegen de terreur van oorlog en versteende tradities.

Beklemmend

Als decor heeft Rahimi gekozen voor de sobere setting van een kale kamer. Daar ligt een man in coma die met een kogel in zijn nek uit de burgeroorlog is teruggekeerd, terwijl zijn vrouw hem vol toewijding verzorgt, met haar bidsnoer in de hand en de Koran onder handbereik. Het is alsof de schrijver zijn camera in een hoek van de kamer heeft opgesteld om alles precies te registreren. De buitenwereld wordt suggestief in beeld gebracht door de geluiden die een stad in de greep van angst en geweld verbeelden: strijdlustige oproepen uit de moskee, geweerschoten, ontplofende bommen, de laarzen van milities op zoek naar vergelding.

De besloten inscenering maakt het boek beklemmend. Op elke pagina sluimert onheil tussen de lijnen, net buiten het gezichtsveld.

Woede over oorlogszucht

De man in coma vervult voor de vrouw de rol van de magische steen van geduld uit de titel, 'zo'n steen die je voor je neerlegt... waartegen je je kunt beklagen over al je ellende, je verdriet, je pijn, je ongeluk... waaraan je alles toevertrouwt wat je op je hart hebt en niemand durft te vertellen...' In korte, poëtische zinnetjes laat ze haar onderdrukte woede de vrije loop over de religieus geïnspireerde oorlogszucht van mannen, die in de liefde niets klaarmaken.

Universeel karakter

Het vertrouwde van zijn geboorteland combineert Rahimi met het, voor hem, vreemde gezichtspunt van een vrouw. De vervreemding ligt voor de meeste lezers wellicht meer in het inleven in de andere cultuur. Hoe meer het hoofdpersonage zich echter blootgeeft, hoe meer een 'universele' vrouw op de voorgrond treedt en cultuurverschillen naar de achtergrond verdwijnen.

Behalve een aanklacht tegen oorlog is deze roman ook een loflied op een vrouw die haar stem durft te verheffen. 'De stem die uit mijn keel naar boven komt, is een stem die al duizenden jaren weggestopt is.' Voor Rahimi heeft haar verhaal, dat 'ergens in Afghanistan of elders' speelt, een universeel karakter.

Atiq Rahimi, *Steen van geduld*. De Geus, 2009

12 december Wereldlichtjesdag

Ieder jaar op de tweede zondag in december is er sinds 1997 Wereldlichtjesdag. Wereldwijd komen mensen bij elkaar om overleden kinderen te herdenken. Om 19 uur steken zij een kaarsje aan. Door de verschillende tijdzones in de wereld ontstaat hierdoor een golf van licht, zodat de wereld een beetje lichter wordt voor de mensen die hun kind hebben verloren en daarbij mogen beseffen dat zij niet alleen zijn met hun verdriet.

17 december Dag tegen geweld tegen sekswerkers

In het Engels ook wel 'International day to end violence against seks workers' genoemd. Wereldwijd proberen steden en sekswerkersorganisaties op deze dag het bewustzijn te vergroten over het geweld waarmee sekswerkers, mensen die werkzaam zijn in de seksindustrie, worden geconfronteerd.

28 december Dag van de Onschuldige Kinderen

Deze dag viert men in het christendom, met name in de Rooms-Katholieke Kerk, het martelaarschap van de onschuldige jongetjes van Bethlehem die koning Herodes liet vermoorden.

T/m 16 januari 2022 Afstand: Henk Wildschut

Fotograaf Henk Wildschut onderzoekt de impact van corona op het maatschappelijk leven en brengt de Nederlandse omgang met het virus in beeld. Wildschut volgt niet de waan van de dag, maar neemt afstand waardoor patronen zichtbaar worden. Het gaat bij corona ook om afstand, letterlijk. En om grote aantallen: voorraden mondkapjes en andere beschermende middelen. **Plaats:** Rijksmuseum, Amsterdam. **Info:** info@rijksmuseum.nl, (020) 67 470 00.

2 januari 2022 Wake detentiecentrum Rotterdam

Elke eerste zondag van de maand is er een wake bij Detentiecentrum Zestienhoven. Je bent van harte welkom om met liederen, gedichten, gebeden en

verhalen uitdrukking te geven aan je schaamte en onvrede over het Nederlandse vreemdelingenbeleid. **Tijd:** 16.00-17.00 uur. **Plaats:** Detentiecentrum Zestienhoven, Portelabaan 7, Rotterdam.

T/m 9 januari 2022 Tentoonstelling Maria Magdalena

Ontmoet de mysterieuze Maria Magdalena en haar vele gezichten: van kroongetuige, zondares tot feminist. Ze wordt geassocieerd met de vermening van seksualiteit, sensualiteit en zonde; een baken van hoop en een feministisch icoon. **Plaats:** Catherijneconvent, Lange

Nieuwstraat 38, Utrecht. **Info:** info@catharijneconvent.nl, (030) 23 138 35.

16 januari 2022 World Day of Migrants and Refugees

In 1914 heeft de Rooms-Katholieke Kerk deze dag ingesteld als impuls voor een waardige en rechtvaardige opvang en integratie van migranten en vluchtelingen.

30 januari 2022 Holocaust Herdenking

Het Nederlands Auschwitz Comité organiseert op de laatste zondag van januari de jaarlijkse Nationale Holocaust Herdenking bij het Spiegelmonument 'Nooit Meer Auschwitz'. **Plaats:** Wertheimpark, Amsterdam.

7-12 februari 2022 Week van de circulaire economie

Circulaire pioniers openen hun deuren. Doel van deze week is professionals meenemen naar de circulaire economie. Door het hele land krijgen goede voorbeelden een podium, ontmoeten voorlopers elkaar en krijgen starters handvatten om zelf aan de slag te gaan. Initiatiefnemer is het Versnellingshuis Nederland Circulair! **Info:** www.deweekvandecirculaireeconomie.nl.

21 februari 2022 Internationale Moedertaaldag

Elk jaar viert de UNESCO de Internationale Moedertaaldag. Een dag die in het teken staat van de taalkundige en culturele diversiteit en de meertaligheid. Voor de UNESCO zijn talen het instrument om het culturele erfgoed levend te houden.

Door de moedertaal in ere te houden, blijft de taalkundige en culturele traditie bestaan en wordt men zich meer bewust van de verschillen tussen etnische groepen. Dit leidt mogelijk tot meer begrip.

An abstract painting featuring a complex, grid-like pattern of various shades of brown, grey, and green. Two prominent circular motifs are visible in the upper left quadrant, each containing a reddish-brown center. The overall texture is rough and layered, suggesting a collage or a heavily textured surface.

Na elke oorlog
moet iemand opruimen.
Min of meer netjes wordt
het tenslotte niet vanzelf.

Iemand moet het puin
aan de kant schuiven
zodat de vrachtwagens met lijken
over de weg kunnen rijden.

Iemand moet waden
door het slijk en de as,
de veren van de canapés,
de splinters van glas
en de bloederige vodden.
Iemand moet een balk aanslepen
om die muur te stutten,
iemand het glas in het raam zetten,
de deur in de hengels tillen.

Fotogeniek is het niet
en het kost jaren.
Alle camera's zijn al
naar een andere oorlog.

De bruggen moeten terug
en de stations opnieuw.
Van het opstropen
gaan mouwen aan flarden.

Met een bezem in de hand
vertelt iemand nog hoe het was.
Iemand luistert en knikt
met een nog niet afgekletst hoofd.

Maar om hen heen
duiken al gauw lieden op
die het begint te vervelen.

Soms zal iemand nog
onder een struik
doorgeroeste argumenten opgraven
en naar de vuilnishoop brengen.

Zij die wisten
waarom het hier ging,
moeten wijken voor hen
die weinig weten.
En minder dan weinig.
En ten slotte zo goed als niets.

In het gras, dat oorzaak
en gevolg overwoekert,
moet iemand liggen die
met een aar tussen zijn tanden
naar de wolken staart.

*Uit: 'Einde en begin' door
Wisława Szymborska, J.M. Meulenhoff, 2011*